

УДК 327:004

Усатюк К. Р.

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ТА ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ДЕРЖАВ

Стаття присвячена визначенню ролі сучасних інформаційних технологій в міжнародних відносинах та зовнішній політиці. Розглядаються підходи до класифікації ІТ та їх базової характеристики. Наводяться практичні аспекти використання ІТ у політиці України, США, Молдови, Росії, що розкривають позитивний та негативний ефект інформаційних технологій.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, інформація, пропаганда, цифрова дипломатія, гібридна війна.

Постановка проблеми. У сучасному світі створюється єдиний інформаційний простір, у якому інформація фігурує глобальним ресурсом, а її використання простежується в усіх сферах суспільного життя і стає базою, на якій будується існуюча реальність. Однією зі сфер впливу інформації стала дипломатична та військова сфера, класичне поняття яких зазнало значних змін, а їх традиційне бачення відійшло у минуле. Перед світовим суспільством постав новий виклик- загроза інформаційній безпеці окремих країн та їх громадян, які, за умов інформаційної безграмотності і некомпетентності, можуть вільно піддатися ворожому інформаційному впливу і нести загрозу державному суверенітету та територіальній цілісності.

Метою статті є вивчення впливу інформаційних технологій на систему міжнародних відносин і зовнішню політику держав.

Аналіз основних досліджень. Проблема інформаційних технологій (ІТ) як нового інструменту зовнішньої політики привертає увагу дослідників в усіх країнах. Так, А. Балашов аналізує теоретичні підходи до вивчення поняття «інформаційні технології», виділяє їх сутність і пропонує класифікацію. І. Боднар та В. Шлапаченко досліджують потенціал ІТ в контексті національної безпеки держав. Цікавим джерелом є монографія, в якій автори, зокрема О. Брусиловська, І. Коваль, та інші, розглядають вплив ІТ на зовнішню політику держав та міжнародні відносини в умовах пост-правди. Підходи іноземних експертів в області інформаційних технологій розкривають Мерилін Кауфманн і Жюльєна Жандесбоза.

Виклад основного матеріалу. Протягом усієї історії людства інформація займала чільну роль практично в усіх процесах людської діяльності, а особливо-у військовій сфері. Правильно скоординована і злагоджена робота щодо своєчасної передачі надійних і актуальних відомостей, а також не менш ефективна їх обробка стала базовим критерієм для здобуття перемоги в тому чи іншому конфлікті або війні і навіть для організації превентивних дій з метою запобігання протистоянь. Аргументом, який підтверджує чільну роль інформації і її використання є трактат Сунь-Цзи «Мистецтво війни», в якому йдеться про те, що війну можна перемогти тільки в тому випадку, коли маєш повну інформацію про свого ворога, а також тоді, коли інформація використовується з метою введення противника в оману: «Війна – це шлях обману. Тому, якщо ти і можеш щось, показуй противнику ніби не можеш; якщо ти і користуєшся чим-небудь, показуй противнику, ніби ти цим не користуєшся;

хоч би ти і був близько, показуй, ніби ти далеко; хоч би ти й був далеко, показуй, нібити близько; замануй його вигодою; приведи його в розпач і знищ його...» [12, с. 8–11]

Саме тому в останні десятиліття ХХІ ст. інформаційні технології стали активно застосовуватися з метою втілення як інтересів окремого індивіда, так і держави в цілому. Для більш глибокого розуміння ІТ та їх використання у політичній сфері головним завданням є ознайомлення з класичним теоретичним обґрунтуванням і основними думками експертів в даній області.

Говорячи про класичне поняття та значення терміну «інформаційні технології», більш доцільним буде звернутися до українського законодавства, а саме до Закону України про Національну програму інформатизації, у якому вищезгаданий термін використовується у значенні цілеспрямованої та організованої сукупності різних інформаційних процесів, у ході яких активно використовуються засоби обчислювальної техніки, що прискорюють обробку даних, надають швидкий пошук тієї чи іншої інформації, розосередження даних, і, найголовніше, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [9].

Аналізуючи місце ІТ в політичній сфері, доцільно зазначити, що дослідники звужують значення цього терміну. Згідно А. І. Соловйову, інформаційні технології в політичній сфері уособлюють собою прийоми і способи діяльності, які застосовуються послідовно і спрямовані на найкращу і дієву реалізацію цілей певного суб'єкту (політичного діяча або держави) в певний час в певному місці [11, с. 85]. М. Г. Анохін зазначає, що ІТ виступають сукупністю доречних і раціональних способів і прийомів для реалізації функцій політичної системи, спрямованих на збільшення результативності політичного процесу і досягнення потрібних результатів в області політики [2, с. 46-65].

Є. Б. Сучков наголошує, що ІТ є тими технологіями, завдяки яким проходить підготовка та проведення виборчих та політичних кампаній (наприклад, телекомунікації, які активно використовуються для політичної пропаганди або агітації) [7, с. 20]. Мерилін Кауфманн і Жюльєн Жандесбоз стверджують, що в політичній сфері спостерігається зростаюче поширення цифрових пристроїв, які відіграють важливу роль конкретно в управлінні державним апаратом, реалізації функцій держави тощо [16, с. 309–328].

Виходячи з наведених термінів, компонентами інформаційних технологій в політиці є створення, збір, зберігання, обробка та розповсюдження інформації з метою досягнення політичних задач.

Технологія створення інформації полягає у тому, що кожен політичний актор для того, щоб досягти своєї мети, створює необхідну інформацію. Але окрім створення ще одним важливим аспектом є збір актуальної і потрібної інформації, за допомогою якої політичні суб'єкти мають можливість здобути або втратити владу і домогтися свого впливу, отримати переваги в політичній сфері. Наступним важливим критерієм, що характеризує ІТ в міжнародних відносинах та політиці, є зберігання інформації, що полягає в підтримці її цілісності та доступності. У контексті обробки інформації слід згадати процес трансформації і зміни даних для досягнення певної політичної мети. Саме на цьому етапі може статися викривлення інформації, поява помилкових відомостей і дезінформації, спрямованої на створення найбільш вигідного для політичного суб'єкта результату. Останнім та найголовнішим моментом є розповсюдження інформації, яке полягає в транспортуванні потрібних даних як можна більшої кількості споживачів за допомогою ЗМІ, політичної реклами та ін. У сучасному світі, де сила інформації почала мати такий самий вплив, як сила

автоматної черги, політичні суб'єкти всіма способами намагаються створити свої потоки даних та відомостей з метою подачі вигідної їм інформації.

Окрім основних компонентів, ІТ у політиці також мають свою класифікацію на основі використаних засобів: технології агітаційно-пропагандистського та маркетингового типу.

Технології агітаційно-пропагандистського типу складаються з політичної пропаганди та агітації. Більш того, характерною ознакою є те, що вони фокусуються на прямому впливі на уми, свідомість, ідеї і поведінку людей. У цьому типі ІТ активно використовуються такі прийоми як дезінформація, просування фейкових даних та новин, фальсифікація відомостей і навіть маніпулювання. Вивчаючи агітаційно-пропагандистський тип ІТ, можна прийти до висновку, що пропаганда має більш широке значення в порівнянні з агітацією. Вона представляє собою досягнення стратегічної мети, в свою чергу як агітація в деяких випадках є частиною пропаганди і створена для впливу на споживачів для досягнення одиничних, тимчасових завдань і цілей.

Говорячи про технології маркетингового типу, слід зазначити, що вони використовуються з метою створення, збору та розповсюдження цієї інформації, у якій зацікавлений споживач. Дуже часто цей вид технологій використовується під час політичних виборів: створюється певний імідж кандидата, що надає йому певний набір властивостей і якостей, привабливих для суспільства і населення. Саме це дозволяє реалізувати мету політичного суб'єкта – перемогти на виборах, підвищити свій вплив або популярність. Ще одним важливим аспектом в технологіях маркетингу є використання політичної реклами, яка несе за собою мету створити позитивний образ політичного кандидата і «змусити» людину надати йому підтримку.

У сфері ІТ існують також суб'єкти, кількість яких змінюється з плином часу та розвитком прогресу. На даний момент серед них можна виділити держави, політичні організації, окремі індивіди (завдяки використанню мережі Інтернет окремий індивід має можливість більше впливати на політичні процеси) і соціальні групи [3, с. 85-91].

Дедалі більшого розвитку і застосування на практиці в житті держави інформаційні технології знаходять відгук у створенні так званої електронної держави, що, за допомогою використання нових інформаційних технологій, підвищує ефективність надання державних послуг, призводить до росту технологічної обізнаності громадян та ін. У даній області найвдалішим прикладом може стати нововведення президента України Володимира Зеленського у вигляді мобільного додатку державних онлайн-послуг під назвою «Дія», метою якого стало створення «держави у смартфоні» та полегшення отримання державних послуг. Вперше в цьому додатку були представлені посвідчення водія та свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу (ТЗ) в електронному варіанті. Відповідно до ідей «Дії», ці документи мали таку ж саму юридичну силу, як і їх фізичний екземпляр. До 2024 р. планується перевести всі державні послуги в онлайн формат [6].

Завдяки подальшій еволюції використання інформаційних технологій в політиці з'явилося таке поняття як «електронна (цифрова) дипломатія». Каталізатором як розвитку ІТ, так і створення електронної дипломатії стали США, які випустили перші програми у згаданій області під час правління Джорджа Буша-молодшого. Саме з цього моменту кіберпростір починає виступати у ролі п'ятого простору ведення війн, після морського, повітряного, наземного та космічного. Аналізуючи «Тактичний план розвитку інформаційних технологій в 2011–2013 рр.», стає зрозумілим, що

електронна дипломатія являє собою використання соціальних мереж в дипломатичній діяльності і створення цифрових платформ для роботи американської дипломатії і її представників з іноземними користувачами мережі Інтернет [17].

Окрім цього, у федеральних органах державного управління, таких як міністерство оборони США, Агентство міжнародного розвитку, були організовані Групи цифрової взаємодії, представники яких займалися питаннями спостереження та відстеження інформації, протидії дезінформації відносно дій США в мережі Інтернет і особливо в соціальних мережах.

Основними прикладами соціальних мереж, які активно використовуються представниками США для досягнення тих чи інших політичних цілей, є усім відомі Twitter, Facebook та менш відомі Diplopedia, Communities@State. Це є досить вигідною і робочою схемою, оскільки створення так званого «вузла соціальних мереж» зі своєю публікою дозволяє спілкуватися з потрібною аудиторією, обмінюватися повідомленнями щодо певного діапазону проблем без витрати на це великої кількості державних коштів. Цікавим є той факт, що представники Групи цифрової взаємодії можуть реєструватися в вищезазначених соціальних мережах як рядові користувачі і вступати в дискусії з іншими користувачами мережі Інтернет для досягнення стратегічних цілей держави - наприклад, протидії активній пропаганді і дезінформації таких угруповань, як «Талібан» або ІДІЛ [10, с. 61-121].

Розглядаючи роль сучасних інформаційних технологій в міжнародних відносинах і зовнішній політиці держав, а так само застосування їх на практиці, слід згадати той факт, що ІТ є частиною «м'якої сили» держав, яка передбачає вміння однієї держави домогтися потрібних результатів за допомогою привабливості, симпатії і мирного переконання другої сторони, що є

повним протиставленням «жорсткої сили», яка використовує серед своїх методів примус. Одним з найяскравіших прикладів вищезгаданої ситуації може стати вивчення ролі соціальних мереж в організації та розвитку оксамитових революцій. За словами Дж. Шарпа, якого також називають «Макіавеллі ненасильства», протести і страйки можуть відбуватися і в Інтернеті, але вони не втрачають свого сенсу і свою сутність і навіть мають деяку перевагу - соцмережі за короткий проміжок часу здатні привернути увагу до тієї чи іншої проблеми і мобілізувати широкі маси людей. Більш того, дуже часто уряд держави не має можливості дізнатися і відстежити, хто був відправником повідомлення, яке, наприклад, закликає до мітингу або мирного протесту [14].

Повертаючись до «кольорових» революцій, слід зазначити, що в цей період почали використовуватися нові способи для відстоювання своїх національних інтересів і ці способи не завжди стосувалися мови сили. Ключовими моментами в організації «кольорових» революцій і їхнього успіху стала електронна війна, організована за допомогою ЗМІ, діяльність політтехнологів, використання флешмобів та ін. Відбувалися активні координування дій учасників революцій в мережі Інтернет під час протестних акцій, створювалися домовленості про спільні дії, а деякі оператори мобільного зв'язку навіть надавали доступ до безкоштовного Інтернету для сприяння діяльності протестувальників.

Найяскравішим прикладом можуть стати події в Молдові 2009 року, відомі під назвою «революція Твітера», коли публічне сповіщення в соціальній мережі змогло зібрати тисячі людей, незгодних з нечесними виборами в парламент. Твітер зіграв не тільки важливу координуючу роль, але і інформаційну, оскільки в подальшому зарубіжні ЗМІ змогли використати відомості та новини, які

висвітлювалися в Твітері та інших соціальних мережах для своїх праць, репортажів та освітлення подій в Кишиневі в цілому, що в черговий раз довело факт зростаючої сили Інтернету та інформаційних технологій в політичному житті [1, с. 78-85].

Але найважливішим результатом розвитку інформаційних технологій і їх застосування на практиці стало виникнення епохи «постправди» і так званих «гібридних війн», складовою частиною яких є інформаційне протистояння за допомогою пропаганди, дезінформації та фейкових новин. «Гібридна війна» представляє собою повну дезорієнтацію та інформаційне придушення супротивника [5], саме тому ключовою метою в даному типі протистояння є якомога довше утримання інформаційної переваги над стороною противника і, безумовно, забезпечення своєї інформаційної безпеки. Найчастіше ареною інформаційної війни є мережа Інтернет і соціальні мережі, в просторах яких була створена велика кількість нових цифрових технологій, здатних привести одну з протиборчих сторін до перемоги. Прикладом таких технологій може стати створення інтернет-роботів, які запрограмовані на розміщення коментарів або розсилку повідомлень з вмістом, спрямованим на «розпалювання» і нагнітання конфліктної обстановки або з метою пропаганди та залучення на бік своєї «правди» більшої кількості користувачів [10, с. 61-121]. Але найефективнішим засобом «гібридної війни» є дезінформація, яка здатна забезпечити перевагу однієї сторони майже в усіх сферах діяльності держави: військовій, політичній, економічній, науковій та інше. Дезінформація представляє собою неправдиву, оманливу інформацію, яку найчастіше викривляють умисно з метою досягнення певного результату і психологічного впливу на свідомість споживача. З ходом розвитку

людської історії виникали різні засоби та види дезінформації, кожен з яких використовується в залежності від обстановки і ситуації: введення в оману окремої групи людей, що проявляється в наданні хибної, неправдивої або взагалі застарілої інформації та заважає прийняти стороні правильне рішення; модифікація інформаційного потоку, яка характеризується в подачі дозованої інформації або освітлення тільки тих подій, які вигідні одній стороні і приховування інших, менш вигідних подій-упереджене висвітлення фактів; «білий шум», завдяки якому правдива інформація обрамляється її неправдивими, фейковими версіями і варіаціями, в яких губляться і розчиняються справжні факти; дезінформування «від зворотнього», у ході якого подаються правдиві та справжні факти, але у викривленому та перекоханому вигляді, що заважає адекватному сприйняттю отриманих відомостей; термінологічне «мінування», характерною особливістю якого є зміна суті та значення ключових термінів і понять, що також вводить споживача в оману [15, с. 78-86]. Майже всі ці види дезінформації можна розкрити на прикладах російсько-грузинського та російсько-українського конфліктів. Але окрім цих двох країн – Грузії та України – від «гібридної» війни РФ також потерпали і потерпають країни Балтії.

Говорячи про Балтійські країни, слід згадати про те, що втілення ідеї «гібридної» війни проходило дуже довгий період часу, упродовж якого РФ розвідувала ґрунт та готувала «плацдарм» для організації хаосу в цих країнах, що полягало у створенні негативного, ворожого іміджу та образу таких держав, як Естонія, Литва та Латвія серед російського суспільства та частини представників вищезгаданих «ворожих» країн (насадження ідеї того, що етнічні естонці, латиші та литовці є прямими нащадками фашистів, які продовжують

традиції своїх предків); закріплення за допомогою пропаганди ідеї того, що країни Балтії не мають досвіду та можливостей для самостійного функціонування; активне та безупинне засудження проєвропейської спрямованості політики держав та насадження думки, що цінності Заходу були інтегровані в Естонію, Литву та Латвію насильницькими методами; позиціювання себе (РФ) єдиною силою, що може захистити російськомовне населення, яке опинилося на грані геноциду [13].

Балтійські країни, перебуваючи в зоні геополітичних інтересів Росії, врахували вищезгадані рухи РФ і спробували протистояти інформаційній війні за допомогою заборони трансляції російських телевізійних каналів (РТР, ОРТ, НТВ). Окрім цього, почався активний контроль ЗМІ в діяльності яких простежувався проросійський вектор («Огляд», «Експрес-тиждень» і телевізійний канал «Балтійський канал»). Крім цього, відбулося нарощування сил НАТО і США в регіоні для протидії РФ- в Литві, Латвії, Естонії та Польщі розгортаються тактичні групи загальною чисельністю до 1 тис. військовослужбовців, починаються спільні військові навчання країн-членів НАТО: «Залізний меч-2014», Trident Juncture [8].

Знаходячись у такому періоді, коли інформація надає переваги та впливає на абсолютно всі сфери діяльності держави, перед представниками влади стає важливе питання, пов'язане з забезпеченням інформаційної безпеки, яка є основою національної безпеки країни. Головною загрозою у вищезгаданій сфері виступає, безумовно, негативний вплив чужої сторони на інформаційні ресурси країни з метою нав'язання потрібних ворожій країні поглядів, цінностей або навіть рішень, які суперечать національним інтересам держави-жертви та загрожують її суверенітету. Саме тому потрібно мати стратегічний план, який стосується захисту

інформаційного простору окремої держави. Щоб досягти цього, потрібно регулярно підіймати кваліфікаційний рівень та обізнаність працівників, пов'язаних з інформаційною безпекою країни, у нових технологіях, щоб розуміти інформаційні атаки та протистояти ним; забезпечувати максимальний захист від будь-яких зовнішніх впливів; об'єднувати сили ЗМІ та влади заради досягнення однієї мети – протистояння зовнішнім впливам на думки, ідеї та цінності населення країни в умовах конфліктів або кризи; регулярно аналізувати стан всіх засобів комунікації країни [4, с. 68-75]. Прислуховуючись до цих умов, можна запобігти інформаційному протистоянню або, в разі його виникнення, посилити стійкість держави та суспільства до інформаційної агресії.

Висновки. Інформація має важливе значення для людства протягом усього його існування, тому що зачіпає всі сфери життя окремого індивіда та держави. З розвитком прогресу та інформаційних технологій виникла велика кількість трактувань вищезгаданого поняття, але основним залишається те, що ІТ представляють собою створення, збір, зберігання та розповсюдження потрібних відомостей, які потім відіграють важливу роль в організації «гібридних» війн та конфліктів. Російська Федерація, відстоюючи власні державні інтереси, застосовує ІТ у політиці щодо Грузії та України, здійснюючи масштабні інформаційні кампанії особливо під час російсько-грузинського або російсько-українського конфліктів. Окрім цього, під ударами російської пропаганди опинилися країни Балтії: Естонія, Литва та Латвія, які всіма способами намагаються протистояти ворожому інформаційному впливу. Але інформація та ІТ можуть використовуватися не тільки у військових конфліктах поряд зі справжніми автоматними чергами, але і у ненасильницьких подіях, у яких переважає

мирний протест: революція у Молдові, де для координації дій активно використовувалися соціальні мережі; створення «країни у смартфоні» з метою полегшення отримання державних послуг; поява електронної дипломатії, яка намагається впливати на думки людей за допомогою дискусій у соціальних мережах, створення нових технологій (інтернет-роботи) тощо. Вивчення та аналіз можливостей ІТ, які постійно розвиваються, допоможе краще зрозуміти та проаналізувати події, які відбувалися в Грузії та Україні, є вагомим умовою для розробки сучасних адекватних стратегій інформаційної безпеки нашої країни.

Список використаних джерел :

1. Анохин М. Г., Бочанов М. А. Информационные технологии «цветных революций». *Вестник РУДН. Серия: политология*. 2010. № 4. С. 78–85.
2. Анохин М. Павлютенкова М. Информационно-коммуникационные технологии. *Вестник РУДН. Серия: политология*. 1999. №1. С. 46–65.
3. Балашов А. Н. Информационные технологии в политике: сущность, содержание и классификация. *Среднерусский вестник общественных наук*. 2014. №4. С. 85–91
4. Боднар І. Інформаційна безпека як основа безпеки. *Механізм регулювання економіки*. 2014. №1. С. 68–75.
5. Брусиловська О. та ін. Міжнародні відносини та зовнішня політика в еру «пост-правди»: монографія. 2018. Київ: Вадекс. 368 с.
6. Всеволод, Н. Государство в смартфоне: как будет работать приложение «Дія» и стоит ли переживать за безопасность. *Экономическая правда*. 7 Лютого 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/02/7/656775/>
7. Малкин Е., Сучков Е. Политические технологии. М.: Рус. панорама, 2006. 220 с.
8. Опыт стран Балтии по противодействию агрессии со стороны Российской

- Федерации. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень Борисфен Інтел*. URL: https://bintel.org.ua/ru/nash_archiv/archiv-regioni/archiv-yevropa/archiv-insha-yevropa/opyt-baltii/
9. Про Національну програму інформатизації. *Верховна Рада України. Законодавство України*. 16 Жовтня 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Смирнов А. И. Современные информационные технологии в международных отношениях : монография. Москва : МГИМО-Университет, 2017. 121 с.
11. Соловьёв А. И. Политология: Политическая теория, политические технологии. Учебник для студентов вузов. 2000. Москва: Аспект Пресс, 285 с.
12. Сунь-цзи. Мистецтво війни. Пер. Г. Латник. Київ: Арій, 2014. С. 8–11.
13. Фальченко С. Л., Гребенюк В. Н. Гибридная война: Российской Федерации против стран Балтии: обзорное издание. Киев: НА СБУ, 2020. 168 с.
14. Шарп Дж. От диктатуры к демократии. Концептуальные основы освобождения. Институт им. Альберта Эйнштейна. 72 с. URL: https://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/10/FDTD_Russian.pdf
15. Шлапаченко В. М. Дезінформація як спосіб інформаційно-психологічного впливу. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2013. №2. С. 78–86.
16. Kaufmann M., Jeandesboz J. Politics and 'the digital': From singularity to specificity. *European Journal of Social Theory*. 2017. №20 (3). С. 309–328.
17. U.S. Department of State Information Technology Tactical Plan (ITTP). Fiscal Years 2011–2013. *Strategic planning office*, 37. URL: <https://2009-2017.state.gov/m/irm/rls/c47770.htm> (дата звернення: 01.02.2021)

Usatyuk K. R. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I. I. Mechnikov

Modern Information Technologies in International Relations and Foreign Policy of States

The article focuses on defining the role of modern information technologies in International Relations and foreign policy. This work deals with approaches to IT classification and their basic characteristics. The practical aspects of the use of IT in the policy of Ukraine, USA, Moldova, Russia, which reveal the positive and negative effects of information technology are presented.

Key words: *information and communication technologies, information, propaganda, digital diplomacy, hybrid war.*

*Рекомендовано до друку
– к. політ. н., доцентом Максименко І. В.*

Стаття надійшла 29.04.2021